

Ars Organi 52 (2004) szeptember

A német orgonás folyóirat őszi számában napjaink orgonaépítészetével és orgonairódmáival foglalkozó, valamint történeti témájú írásokat egyaránt találunk.

Johannes Maria Strauss („Muss es immer «Cavaillé-Coll» sein?») *német és francia stíluselemeket egyesítő orgonákat mutat be*. Az utóbbi két évtizedben Európa középső és keletebbi területein is megjelent francia vonzalmú orgonaépítési divathullám „kreációit” alkotóik többnyire A. Cavaillé-Collra, a XIX. század méltán leghíresebb párizsi mesterének műveire mint előképekre hivatkozva készítik el. Strauss szerint az elérni vágyott összegzés a gyakorlatban nem ritkán önáltatás, mert az egységesnek tűnő elképzelésben regisztrálás közben töresek mutatkoznak. A szerző kilenc régebbi és két újabb (1850 és 1992 közötti) példát ismertet és elemez annak szemléltetésére, miként keverednek sikerrel a francia és német vonások a két stílus földrajzi határvidékén, Elzászban és Lotaringiában.

Thomas Lipski az *orgona hangolási magasságának szinte áttekinthetetlen történetét igyekszik összefoglalni*, hogy megvilágítsa Cavaillé-Collnak 1859-ben a témáról írt értekezése (De la Détermination du Ton normal ou du Diapason pour l'Accord des Instruments de Musique) távolabbi s közelebbi előzményeit. A cikk idézi Arnolt Schlick (1511), Michael Praetorius (1619), Jacob Adlung (1758) írásainak vonatkozó részleteit, s bemutatja több egykori neves orgonaépítő gyakorlatát. Franciaországban 1859-ben végül is nem a párizsi orgonaépítő javasolta 444 Hz-es, hanem a 435 Hz-es egyvonalas „a” lett a hangolás alapja. A cikkben Cavaillé-Coll okfejtésének vázlatához a korabeli nyugat- és közép-európai hangolási szokások ismertetése szolgál közvetlen háttérként. A tanulmányt az a Cavaillé-Coll által összeállított táblázat követi, mely 30 különféle nevezetes, XVIII–XIX. századi hangolási magasság adatait tartalmazza.

Martin Balz cikkében („*Probezinn – Englisches Zinn*”) az orgonasípok készítéséhez használt óntözetek német történeti elnevezéseinek eredetét, jelentését igyekszik feltárni. Angliában általában nem ötvözték ólommal az ónt, ezért az „angol ón” kifejezés onnan (Cornwallból) származó ötvözetlen ónt, ill. nem ólommal, hanem például rézzel vagy bizmutterrel készített ötvözetet jelentett. A német fémművesség háromféle ötvözetet használt; az utóbb említett fajtát „klares, gutes, lauterer Zinn” névvel jelölték. A legelterjedtebb a „Probezinn” volt, mely mintegy 90% ónt és 10% ólmot tartalmazott. Egészségügyi okokból ez szolgált edények készítéséhez is („Tafelzinn”). A német orgonaépítészetben a „Probezinn” és „englisches Zinn” kifejezéseket többnyire egymás szinonimájaként használták, mindkettőn 70% feletti óntartalmú ötvözetet értettek. Ezenfelül az „angol ón” tiszta (ólom nélküli) vagy Angliából származó ónt is jelentett. A magasabb ólomtartalmú ötvözetek neve „Metall” (a. m. 'fém') volt.

Roland Eberlein *J. S. Bach C-dúr toccata, adagio és fúgájának (BWV 564) vélt költői programját igyekszik írásában megfejteni*. A fúgát megelőző Grave rész basszusának feltételezett keresztzimbólumból kiinduló elemzésében Eberlein arra a következtetésre jut, hogy Bach a darabban az üdvösségtörténetet mutatja be. Értelmezésében a toccata az Atyaisten, a teremtés, a bűnbeesés és a tízparancsolat ábrázolása, az adagio az isteni szeretet, a fuga pedig az újszövetség, a feltámadás és a Szentlélek kiáradásának zenei megfogalmazása.

Jiří Kocourek *a Cseh Köztársaságban az elmúlt évtizedben közreadott orgonatorzónés kiadványokat ismerteti*. Úgy tűnik, hogy a cseh- és morvaországi orgonaeépítészeti kutatása a diktatúra bukásával új lehetőségekhez jutott, amit a honi szakemberek nem késlekedtek kihasználni. Kocourek tizennégy különféle terjedelmű könyvet, füzetet mutat be. Ezek között összefoglaló munkákat, előadások gyűjteményét, kisebb tájegységeket felölelő orgonaleltárakat egyaránt találunk. A leírás szerint az alapvetően cseh nyelvű művek változatos tudományos és nyomdai színvonalon láttak napvilágot, s közöttük kevés a két-nyelvű vagy legalább a terjedelmesebb idegen nyelvű összefoglalóval ellátott mű. (Figyelmeztetés: a nyelvi korlátok és a téma megközelítésének, kifejtésének fogyatékosai miatt vidékiessé válhat egy szakterület hazai művelése.)

Klaus Linder a komponista 75. születésnapja alkalmából *Gerd Zacher német zeneszerző, előadóművész, pedagógus életútját méltatja*. Zacher nemcsak kortársai új utakat járó műveinek volt lelkes népszerűsítője, hanem saját kompozícióiban is igyekezett a zeneszerzés határait tágítani. Így orgonájába szabályozható fordulatszámú szélmotort építtetett be, hogy a levegő mennyiségét s nyomását (s ezzel a hangerőt és a hangmagasságot) előadás közben változtathassa. Az írásból a német zene XX. századi történetének néhány, többnyire szegénylősen leplezett sajátosságáról is értesülhetünk. Többek között arról, hogy 1933-tól a német orgonamozgalom eszméi beágyazódtak a náci kultúr-ideológiába, aminek következtében még az ötvenes években is gyanakvás, sőt botrány fogadhatta egy-egy romantikus vagy avantgárd orgonamű előadását. A cikkhez a komponista műveinek és elméleti írásainak jegyzéke csatlakozik.

A továbbiakban *különböző orgonákról* olvashatunk. A *lengerichi evangélikus templom* 1836-ban épült orgonáját (H. W. Breidenfeld/Münster, II+p/24) 1956–60 között neobarokk stílusban teljesen átépítették, s a kor ízlésének megfelelően dísztelen, ám az orgona belső felépítését hangsúlyozó szekrénnel látták el. Az eredeti hangszer jellege és a kialakult helyzet közötti ellentmondások miatt 1999 és 2003 között a történeti értékű alkatrészek restaurálásával, pótlásával és bővítésével egy Breidenfeld-stílusú hárommanuális, 37 regiszteres hangszert épített a bonni Klais-üzem. Az 1960-ban épült orgonaház helyett új, az 1836-os klasszicista szekrény fő formaelemeit felhasználó, de annak díszítéseit csak jelzesszerűen felidéző bútor készült. Ute Gremmel-Geuchen *egy barokk mellvédorgona rekonstrukciójáról* tudósít (Kempen am Niederrhein). Az eredeti, de teljesen üres orgonaszekrénybe egy XIX. századi leírás nyomán és hasonló hangszerek vizsgálatát követően építették be az új hangszert. Jan-Thomas Möl-

ler egy XVIII. századi északnémet falusi orgona restaurálását írja le. Az orgona hangképét nem alakították eredeti állapotába, hanem megtartották a jelenlegi diszpozíciót, de el kellett távolítani a szelládák eredeti csúszkáit azok gyenge minőségű faanyag miatt. Möller egy másik cikkben a zürichi Szent Antal-templom 1914-ben készült (III+p/50, Kuhn), német romantikus stílusú hangszerének restaurálásáról számol be. A szerző „a svájci műemlékvédelem utóbbi éveinek legjelentősebb tetteként” értékeli a pneumatikus táskaladás orgonán végzett munkálatokat, melynek során nemcsak az eredeti diszpozíciót állították helyre, hanem megépítették az egykor csak tervezett, de el nem készített távművet is (ld. <www.orgel-st-anton.ch>). Matthias Braun egy olyan új, a német és a francia romantika stíluselemeit egyesítő hangszerrel ír (II+p/24), melybe beépítették egy korábbi, 1912-ből származó kis hangszer 8 változatát is.

A „Disputa” rovatban két hozzászólás is olvasható Roland Eberleinnek az orgonakultúra fennmaradási stratégiájáról írt eszme-futtatásához (ld. a lap júniusi számához írt szemlénket). Andrea Walentowicz egyházenész és orgona-építő mester szerint Eberlein írásában csak a „halál vagy prostitúció” lehetőségeket kínálja fel. Walentowicz elutasítja, hogy „a szolgáló és transzcendens jellegű, és ezért a liturgiában szent és tiszteletreméltó orgona” modernkedő könnyűzenei istentiszteleti kísérletek, „blaszfémikus események” részévé váljon. Felveti, hogy az orgonazenével szembeni tartózkodó magatartás oka esetleg abban keresendő, hogy „valószínűleg egyetlen más hangszer sem használnak nagy nyilvánosság előtt olyan dilettáns módon, mint a hangszeresek királynőjét, s erre még pénzt is áldoznak!”

Enyedi Pál

Ars Organi LII (2004) december

Az Orgonabarátok Társaságának (GdO) negyedévente jelentkező folyóirata két magyar vonatkozású írást is közöl téli számában. Az első oldalon Enyedi Pál tanulmánya olvasható, amely a GdO 2004 nyarán hazánkban rendezett konferenciájának és tanulmányútjának keretében Budapesten hangzott el „A magyar orgonaépítés sajátosságai” címmel. Mivel az orgona nemcsak hangszer, hanem környezetéhez ezernyi szállal kötődő kulturális emlék is, a cikk földrajzi, történelmi, szociológiai, vallási ismeretek összefüggésében mutatja be a honi orgonatáj jellegzetességeit. A magyar orgonaépítészet jellemző vonása elsősorban a főbb európai irányvonalak követése, befogadása. A középkortól a XVIII. századig —magyar és szlovák mestereken túl— nagyrészt német származású orgonaépítők tevékenykedtek a Kárpát-medencében. Emellett, főként Mátyás király uralkodása alatt, illetve elvéve még a XIX. században is, itáliai befolyás mutatkozott. A XIX–XX. században a francia orgonaépítészeti stílus erőteljes hatása érvényesült (Angster korai tevékenysége, „elzászi orgonareform”), majd az Orgelbewegung egyes eredményeit is alkalmazni kezdték Magyarországon. A modern mechanikus traktúra csak az 1970-es évektől jelent meg nálunk. Az